

DOI 10.36074/logos-15.11.2024.055

ФІЛОСОФІЯ ТА МИСТЕЦТВО: ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПОЗИЦІЙ

Крижановська Тетяна Олександрівна¹, Ковнір Карина Олександрівна²

---

1. канд. філософ. наук, доцент кафедри філософії

Національний університет «Одеська юридична академія», УКРАЇНА

ORCID ID: 0000-0002-6391-6871

2. здобувач вищої освіти факультету прокуратури та слідства

Національний університет «Одеська юридична академія», УКРАЇНА

Філософія та мистецтво є двома потужними формами вираження світоглядних позицій, що протягом століть супроводжують розвиток людства та відображають його пошуки сенсу буття. Взаємодія цих сфер є не лише способом інтелектуальної та естетичної рефлексії, але й ключовим механізмом формування культурних та моральних цінностей. Філософія, що втілюється в абстрактних категоріях та теоретичних міркуваннях, знаходить у мистецтві конкретизацію та образне втілення, що дозволяє по-новому переосмислити природу реальності, суспільства та індивіда. З огляду на це, вивчення взаємодії філософії та мистецтва є надзвичайно актуальним для сучасного наукового дискурсу. У різні епохи мистецтво відображало провідні філософські ідеї свого часу, а сучасні художні форми нерідко продовжують ці традиції, поєднуючи елементи класичних концепцій із новими світоглядними викликами. Розуміння цієї взаємодії дозволяє глибше усвідомити природу людини та її місце у світі, а також шляхи, якими мистецтво може впливати на свідомість та суспільні процеси.

Об'єктом дослідження є взаємодія філософії та мистецтва як двох способів пізнання та вираження світоглядних позицій, що розкривають різні аспекти людського буття

Предметом дослідження є форми та підходи, через які філософія та мистецтво відображають і формують світоглядні позиції.

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між філософськими ідеями та художніми формами, а також аналіз того, як філософія та мистецтво використовуються для вираження й трансляції світоглядних переконань в різні історичні періоди.

Платон і Арістотель, дві видатні фігури античної філософії, мали різні підходи до мистецтва, відображаючи свої відмінні погляди на світ і пізнання. Платон вважав мистецтво формою імітації (мімезису), яка відтворює не реальність, а лише її тіні. «...очевидно, і Гомер, і всі інші поети ведуть свою розповідь шляхом наслідування» [Платон, с. 80]. Він вбачав небезпеку в мистецтві, оскільки твори художників віддаляють людей від істини, яку можна досягнути лише через розум, а не через почуття. За Платоном, справжнє знання можливе лише через пізнання ідеальних форм, які існують поза матеріальним світом, і мистецтво, у цьому контексті, було марним або навіть шкідливим, оскільки відволікає від пошуку істини.

Арістотель, навпаки, бачив у мистецтві позитивну роль і розглядав його як спосіб пізнання світу та емоційного очищення (катарсису). Він вважав, що мистецтво не просто імітує природу, а вдосконалює її, даючи можливість глядачам переосмислити свої емоції та здобути моральний досвід. «.....» [Арістотель, Поетика]. Згідно з Арістотелем, трагедія є « відтворення прикрашеною мовою важливої і закінченої дії, що має певний обсяг, відтворення не розповіддю, а дією, яка через співчуття і страх сприяє очищенню подібних почувань» [Арістотель, с. 47]. У цьому фрагменті Арістотель підкреслює, що трагедія викликає в аудиторії почуття, які дозволяють глядачам відчувати емоційне очищення або полегшення. Хоча Арістотель не дає детального пояснення поняття катарсису в самій «Поетиці», цей термін став ключовим для розуміння його поглядів на роль мистецтва в емоційному та моральному розвитку людини. І, на відміну від Платона, Арістотель підкреслював, що мистецтво має цінність у вихованні моральних якостей і сприяє розумінню суті людської природи.

Філософське розуміння мистецтва як форми вираження духу та інтелекту набуло нового звучання у Новому часі в думках Рене Декарта, Іммануїла Канта та Георга Гегеля. Кожен із цих філософів зробив вагомий внесок у теоретичне осмислення мистецтва, висвітлюючи його роль у пізнанні, емоціях і розвитку ідей. Для них мистецтво було не просто відтворенням природи, а засобом виявлення внутрішніх закономірностей, ідеалів і думок, що підносяться над безпосередньою емпіричною реальністю.

Рене Декарт, один із засновників новоєвропейської філософії, підходив до мистецтва через свою концепцію раціоналізму та суб'єктивного пізнання. Хоча він не створив окремої естетичної теорії, його картезіанська модель мислення підштовхнула до осмислення мистецтва як вираження суб'єктивного духу, що здатен пізнавати істину. Для Р. Декарта інтелект мав визначальну роль, тому мистецтво, на його думку, стає цінним лише тоді, коли воно сприяє пізнанню та усвідомленню істини, а не викликає тільки чуттєве

SEZIONE 22.

FILOSOFIA E SCIENZE POLITICHE

задоволення. Ця ідея знайшла відображення в теорії «ідейних образів», де мистецтво покликане не просто зображувати, але й допомагати розкривати сутнісні аспекти реальності. Декарт пише: «Та, мабуть, треба визнати, що [нічні] видіння подібні до живописних зображень, котрі можуть утворюватись лише як уподібнення справжніх речей» [Декарт, с. 163]. Р. Декарт пропонує бачити сни та видіння як імітації, що нагадують живописні твори, які створюють певний образ реальності, але не є самою реальністю. Тобто, він підкреслює питання про співвідношення між уявним образом та істинним об'єктом, що лежить в основі як філософського, так і художнього осмислення. З точки зору філософії, це порівняння ілюструє важливість питання про пізнання істини та природу наших уявлень про дійсність. Для Р. Декарта, як і для інших раціоналістів, образи та ідеї, що виникають у свідомості, мають бути об'єктом критичного аналізу, адже вони можуть не відповідати об'єктивній реальності. У свою чергу, мистецтво в цьому контексті виступає як інструмент, здатний показувати не саму реальність, а її символічне, суб'єктивне бачення. Декарт визнає роль образів і порівнянь у процесі пізнання. В мистецтві ж цінність цих образів у тому, що вони створюють власну реальність, здатну транслювати емоційні та інтелектуальні ідеї. Художнє зображення, подібно до видінь, має силу показувати приховане, виходити за межі прямої репрезентації і наближати нас до розуміння складних філософських понять. Тобто, Р. Декарт показує подвійну природу мистецтва: з одного боку, воно створює «відображення» реальності, що можуть бути оманливими, а з іншого – воно є цінним інструментом для осмислення глибинних ідей і переживань.

Кант у роботі «Критика здатності судження» вводить новий погляд на мистецтво як форму пізнання, що не вимагає суворого раціонального або інтелектуального обґрунтування, але пробуджує в людині здатність до особливого споглядання й емоційного відгуку. Для нього мистецтво і естетичний досвід – це не просто інструменти для досягнення практичної чи пізнавальної мети, а самодостатні феномени, що викликають «безкорисливе задоволення». На відміну від Р. Декарта, І. Кант не вимагає, щоб мистецтво вело до істини або служило знаряддям пізнання об'єктивної реальності. Замість цього, він акцентує на відчутті гармонії та згоди, яке виникає між розумом і почуттями в естетичному сприйнятті мистецтва. Естетичний досвід, за Кантом, стає унікальним осередком, де стираються протиріччя між протилежними початками: чуттєвим та інтелектуальним, суб'єктивним та об'єктивним. Це відчуття гармонії й краси відображає, як Кант вважає, внутрішню цілісність і повноту універсуму, що стає доступною людині в естетичному акті.

І. Кант розумів сферу естетичного як «унікальний осередок і рівновагу протилежних начал, представивши мистецтво і красу як цілісність, яка

відобразатиме всю повноту універсуму і здатна в силу своєї інтегративної природи вирішувати всілякі протиріччя» [Сапега, с. 107]. Своєю «інтегративною природою» мистецтво здатне вирішувати складні протиріччя, поєднуючи те, що зазвичай вважається несумісним, і створюючи рівновагу між духовним і матеріальним. Краса, на думку Канта, є тією універсальною мовою, яка може звертатися до всіх людей незалежно від їхніх індивідуальних уподобань, і тому має здатність об'єднувати людство навколо спільного естетичного ідеалу. З цієї точки зору, естетичний смак стає для Канта проявом універсального, адже він виявляє, що люди здатні до спільного сприйняття краси, що виходить за рамки утилітарного або суб'єктивного інтересу. Смак і краса, таким чином, створюють особливу форму пізнання, яка не прив'язана до логічного мислення або суворой аргументації, але сприяє усвідомленню гармонії та універсальної рівноваги. Це «безкорисливе задоволення» в сприйнятті прекрасного дозволяє людині піднятися над буденними обмеженнями і звернутися до чогось більшого – до відчуття внутрішньої єдності зі світом.

I. Кант розуміє сферу естетичного як спосіб інтеграції та злагоди, який відображає всю повноту універсуму, що відкривається людині через красу. Мистецтво, у цьому розумінні, перестає бути лише формою розваги чи ілюзії. Воно стає засобом з'єднання протилежностей, простором для розв'язання внутрішніх і зовнішніх конфліктів. Це мистецьке усвідомлення універсальної цілісності надає можливість розглядати мистецтво як спосіб досягнення внутрішнього спокою, що, хоча й не базується на раціональному усвідомленні, має велике значення для духовного розвитку. Тобто, I. Кант бачить мистецтво не просто як відображення реальності або інструмент пізнання, але як цілісність, що відображає гармонію та красу універсуму. Це споглядальне пізнання дозволяє долати суперечності, розвиваючи внутрішню єдність людського духу з навколишнім світом. Естетичне сприйняття стає тим мостом, що поєднує суб'єктивний досвід із прагненням до універсального, надаючи людині можливість усвідомити власне місце у всесвіті через відчуття прекрасного.

Для Георга Гегеля мистецтво є фундаментальною ланкою в розвитку Абсолютного Духу, який через мистецтво, релігію та філософію прагне до самопізнання й абсолютного усвідомлення. У своїй роботі «Лекції з естетики» він розглядає мистецтво як початковий, але важливий етап цього шляху, де дух знаходить свій вираз у чуттєвих і символічних образах, що зрозумілі людині на емоційному рівні. Г. Гегель розуміє мистецтво як здатність наблизити нас до істини не через раціональне пізнання, а через безпосереднє переживання, що стає доступним завдяки образам, символам і формам, які викликають емоційний відгук. Г. Гегель розвиває ідею, що мистецтво є першою формою

SEZIONE 22.

FILOSOFIA E SCIENZE POLITICHE

абсолютного пізнання, оскільки воно звертається до чуттєвого досвіду, але водночас піднімається над простою репрезентацією матеріальної реальності. Через естетичні образи мистецтво наближає нас до сутнісного розуміння буття, долаючи межі розуму і відкриваючи шлях до універсальних істин. Цей чуттєво-символічний рівень пізнання дозволяє Г. Гегелю розглядати мистецтво як самостійну форму вираження духу, яка інтегрує зовнішню форму з внутрішнім змістом і демонструє унікальний спосіб усвідомлення реальності. У цьому сенсі мистецтво для Гегеля є не просто видом творчої діяльності, а етапом, через який дух проходить на шляху до вищих форм самосвідомості [6].

Г. Гегель також надає великого значення історичній динаміці мистецтва, яка, на його думку, є відображенням еволюції самосвідомості духу. Він бачить у мистецтві поступовий процес ускладнення форм вираження, який починається з символічного мистецтва, що тяжіє до об'єктивації зовнішньої природи, а потім переходить до класичного мистецтва, яке досягає гармонії між формою та змістом, тілом і духом. Цей етап символізує ідеальне поєднання духовного та матеріального, де зовнішня форма повністю відповідає внутрішньому змісту, створюючи досконалу гармонію.

Кульмінацією мистецтва стає романтичне мистецтво, яке, на думку Гегеля, вже не прагне до зображення зовнішніх форм, а зосереджується на вираженні внутрішніх, духовних аспектів. У романтизмі мистецтво дедалі більше відходить від реалістичного зображення й звертається до суб'єктивного світу, до емоцій та індивідуального досвіду, що робить його глибоко особистісним і більш абстрактним. Цей етап відображає вищу ступінь самосвідомості духу, адже тут мистецтво наближається до тієї абстрактної ідеї, яка виходить за межі фізичних форм і готує шлях до філософії як чистої форми пізнання.

Висновки. Взаємодія філософії та мистецтва є глибоким і складним процесом, що дозволяє людині осмислити власне буття через чуттєво-символічні та концептуальні форми. Філософія, виражаючи загальні ідеї, формує концептуальні основи для творчих пошуків, а мистецтво, своєю чергою, дає змогу транслювати ці ідеї через унікальні образи, які впливають на емоції та свідомість. Саме мистецтво виступає універсальною мовою, що об'єднує протилежності – суб'єктивне й об'єктивне, чуттєве й раціональне, а також дозволяє долати межі традиційного розуміння. Таким чином, філософія та мистецтво, доповнюючи одне одного, сприяють розвитку самосвідомості та моральних цінностей людства, стимулюючи постійний пошук істини й гармонії у світі та водночас зберігаючи здатність розкривати складні протиріччя людської природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Арістотель. *Поетика* (1967) (пер. з давньогрецьк. Б. Тен). Київ: Мистецтво, 140 с. Вилучено з: https://shron1.chtyvo.org.ua/Aristotle/Poetyka_vyd_1967.pdf
- [2] Декарт Р. *Медитації про першу філософію* (пер. з фр. О. Хоми) / Метафізичні медитації. Медитації I і II [Текст] / Р. Декарт // *Sententiae*. – 2008. – № 2. – С. 158–229. Вилучено з: <https://sententiae.vntu.edu.ua/index.php/sententiae/article/view/254/233>
- [3] Пазиніч С.М. Інтегруюча роль філософії і мистецтва в системі трансформації суспільства. Вісник ХДАДМ. 2007. №4. С.151-157. URL: <https://hudprom.org.ua/archive/Herald-2007/2007-N4/07psntos.pdf>
- [4] Платон. *Держава* (2000). (пер. з давньогр. Дзвінки Коваль). К., 355 с. Вилучено з: <http://litopys.org.ua/plato/plat.htm>
- [5] Сапега В. (2018). «Критика здатності судження» Канта в сучасних рефлексіях про майбутнє естетики. *European Philosophical and Historical Discourse*, (4 / 4), 105–111. Вилучено з: https://ephd.cz/wp-content/uploads/2018/ephd_2018_4_4/19.pdf
- [6] Федчишин С. (2020). *Гарт*, (2), 73–89. Вилучено з: <https://vpered.wordpress.com/2020/09/07/fedchyshyn-hegel/>

